

„Elég jó gyerekszínház”

– 10 nap, 18 előadás Tromsøben, ahol két hónapig nem megy le a nap –

Novák János⁴

Tromsø sziget, Norvégia 60 ezer lakosú legészakibb városa. Innét indult el Nansen és Amundsen az Északi-sarkra. Itt szállt fel a legnagyobb norvég léghajó, és három évvel ezelőtt itt esett a legtöbb hó; több mint 2 és fél méter, ez a világcúcs.

Június elején az alacsonyabb pontokon elolvad a hó és a természet szédítő sebességre kapcsol. Egyszerre zöldül és virágzik minden, hiszen nincs sok idő, augusztus végén újra havazik. Ilyenkor javítgatják, festegetik a faházakat, és fesztiválokat rendeznek városszerte. Az ASSITEJ (Nemzetközi Gyerekszínházi Szövetség) Kongresszus és Világtalálkozó 500 résztvevőjével, öt kontinens 32 delegátusával (köztük a magyar küldöttel, Meczner Jánossal) csak egy volt a sok közül.

Újraavasztották az elnökséget, elnököt és elnökhelyettest, eldöntötték, hogy három év múlva hol legyen a következő kongresszus és világtalálkozó. (A két versenyző ország, Kanada és Dél-Korea közül az utóbbi győzött.) Közben a világ minden részéről összesereglett társulatok bemutathatták, mit tud, mit tart fontosnak ma a színházi szakmának azon része, amely büszkén és tudatosan játszik gyerekeknek.

„Elég jó gyerekszínház” – a meghatározást Bettelheimtől kölcsönzöm. Az *Elég jó szülő*-ben írja: „Olyan, hogy jó szülő, nincs, de mindenkiből lehet elég jó szülő”, ami valami olyasmit jelent, viszonylag kevés hibát vét, de sok öröme lesz a gyereknevelésben annak, aki nem tűz ki lehetetlen célokat. Megtekintve a mustrát, vallom, nincs lehangoló új irányzat, de 3-4 felkavaró előadás, új szerzők, egy-egy kimagasló rendezői személyiséggel való találkozás mégis bőséges kárpótlás azért, hogy tíz napon át kénytelen voltam nélkülözni – az örökös napsütés miatt – az éjszakát, a minden művész számára legkedvesebb napszakot.

Szinte minden típusban ismerős, jó előadásokat láttam. Meglepően új a táncszínház gyerekszínházi térhódítása, és az a két, kamaszokat megszólító előadás, ami az amerikai filmnek és „Music Televisionos” szubkultúrának világát idézte sokszor durva nyelven és modorban, szédítő tempóval és felelősségteljes humanizmussal.

A negyedik legerősebb előadás lehetett volna a gyermekszínházi nagyasszonyának, a svéd Suzanne Ostennek új bemutatója, de ezt csak videós vetítésen láthattam, amikor egy hosszú beszélgetés után a rendező levetítette az érdeklődőknek.

A beszélgetés elején fotókat láttunk. Az egyik egy mai kislány (kb. 8 éves) cigarettacsikkal szájában, karjában játékmackó. A másikon félmeztelen kisfiú mosolygott befésült Elvis-frizurával, buja, mozaras háttérrel. A kellemetlen asszociációkat is keltő képekről vidám, felnőttet utánozó gyerekek néztek ránk.

A századelő bájos munkásgyerekeit ábrázoló képeiről is ünneplőbe öltözött, de mezítlábas gyerekek néztek a kamerába, romanticizáló zsánerképként mutatva be a szegénységet. Végül a századelő svéd szocialista vasárnapi iskolájának egyenruhába öltöztetett öntudatos gyerektömegét láttuk.

Hogyan tekintünk a gyermekekre? Hogyan utánozza felnőtt világunkat a felnövekvő generáció?

Ezekre az alapkérdésekre kell válaszolnia minden gyerekeknek játszó művészek saját művészi hitvallását megfogalmazva. Suzanne Osten és az általa vezetett stockholmi Unga Klara Színház 30 éves tevékenysége során kényes kérdésekkel élesen szembesítő előadásaival divatot teremtett. A nagy áttörés annak idején a *Medeia gyerekei* című rendezése volt. Euripidész drámájában Osten meglátta jelenkorunk felbomló családjainak archetipikus őst és a mai gyerekek rémült tekintetében a fejük fölött tornyosuló királydrámát, görög sorstragédiát.

(Azóta olvastam a hollandok – Theater Artemis – saját átiratában is ezt a drámát és úgy gondolom, fájdalmasan hiányzik a magyar „Medeia gyerekei”, a magyar szerzőtől magyar sorsokhoz igazított szembenézés az elvált szülők gyerekeinek problémájával.)

Tavaly Stockholmban egy Dawn-kóros lány naplóját megjelenítő, bohóctréfákkal tarkított realista játékot láttam, idén pedig egy *katatóniás anya és lánya* (akit anyja kis királynőnek szólít, fején a kis korona meg is erősíti kapcsolatuk mesés oldalát) furcsa konfliktusaival szembesülhettünk.

⁴ A szerző a Kolibri Színház igazgatója. (A szerk.)

A lány két démonnal magyarázza édesanyja betegségét. Ez a két démon (két férfi) a legváratlanabb pillanatokban teszi tönkre a hétköznapi életet anya és lánya között. A kislány küzd édesanyjáért. A tér is segíti, hogy végig intim közegben folyjon a harc; a két démon a falakból, föld alól, bárholnan meg tud jelenni, fokozva a váratlanságot.

A témák már-már kegyetlenek, az előadások mégis igazi katartikus gyerekelőadások. Nem sokkolnak, de szembesítenek a problémákkal, hogy segítsenek azok emberi feldolgozásában.

Suzanne Osten egész életművével kiharcolta, hogy tervei közönség elé kerüljenek a tanárokkal és a színházi menedzserekkel való állandó konfliktusok ellenére. A siker őt igazolja. Témaválasztásait mindig irodalmi alapanyagokból meríti, de a próbák elején még sok a nyitott kérdés. A Dawn-kóros lány naplójának színpadra állítása során például (3-5 hónapos próbafolyamat alatt) kihulltak a tragikus elemek, maradt a realista, de szeretetteljes, humorral teli megközelítés. Ezen a nyelven elmesélve az elmeosztályon élők sorsa is átélhető lesz. Elfogadjuk, megszeretjük – gyerek és felnőtt nézőként egyaránt – ezeket a furcsa figurákat.

Váratlan és örömteli találkozás volt a két kamaszoknak szóló előadás. Az egyiket két ausztrál színész, a másikat egy holland társulat mutatta be. Itt az előadások másféle próbafolyamat során készülnek el. Előbb jön az ötlet, aztán helyzetgyakorlatok során a színészek és rendező szerzőtársként elkészítik a darab vázát, majd ezután – szintén szerzőtársként – csatlakozik hozzájuk az író és a zeneszerző. Ez a munkamódszer fokozza a színészek elkötelezettségét, mély átéléssel játszanak egy ilyen próbafolyamat után.

Az előadások láttán már nem is értem a tanácskozásokon felmerülő *kérdést*: „mit és hogyan kell játszani kamaszoknak?” Erről eddig általában úgy gondolkodtunk: „Minek a kamaszoknak szóló színház? A gyerekelőadásokból már kinőttek, de ha elég érzékenyek, teljes értékű közönségként bármilyen felnőtt előadást megnézhetnek már.”

Ma már tudom, ez a válasz a kérdés megkerülése csupán. Igaz, a kamaszok kinőttek már a gyerekkorból, de az is igaz, ebben az időszakban harmonikus személyiségfejlődésük érdekében legfontosabb, hogy egymás közt keressék problémáikra a választ. A kamaszoknak szóló előadásban tehát az ő modorukban, ideáljaik, kedvenc film- és popsztárjaik stílusát vállalva kell és lehet érvényesen megszólalni.

A Realtheater ausztrál művészei egy didaktikus mesét játszanak el két fiúról, akik a történet elején épp egy gazdag, számítógépekkel jól felszerelt irodába törnek be. Céljuk egy benzines kanna megkaparintása. Ezt akarják ellopni, hogy később macskákat benzinnel lelocsolva és meggyújtva szórakozzanak.

A betörés izgalmas, pergő ritmusú jelenete az akciófilmek hangulatát idézi. Az izgalom, a színészi játék fogva tart. A két színész később nyomozóként nem érti, kik és miért törtek be a gazdag irodába, ha nem vittek el semmit. A hecc folytatódik, bár a macskák elszöknek. A unatkozó kamaszok köveket dobálnak egy tóba, majd egy sztráda fölötti hídról az autokat veszik célba. A vásott játék akkor ér véget, mikor egy telibetalált autó az árokba fordul... Menekülés, majd súlyos lelkiismereti válság után az egyik srác feladja magát a rendőrségen. A telibe talált autó utasa nem sérült meg, az összetört autóért a biztosító fizetett, de megkezdődik a kihallgatás.

A két színész virtuózan változik át kihallgatótisztté. Nézőként mégsem a virtuozításra figyelek, sodor magával a játék. A bírósági tárgyalás ügyésze összevész az ott ülő közönséggel, akik a fiúk felmentésére szavaztak. Vajon akkor is felmentenék a bűnösöket, ha az ő lányuk, feleségük ült volna az autóban...?!

A két színész gazdag eszköztárát akrobatika, virtuóz gitártudás és nagyszerű ritmusérzék jellemzi.

Feltették-e Magyarországon már ilyen drámaian a kérdést kamaszoknak, mint a *Kövek* című ausztrál előadásban?! Mikor ér véget a vásott gyerekcsíny és mikor jön el a pillanat, amikor a tettek következményeiért vállalni kell a felelősséget. Pedig a statisztikák szerint nálunk is több ilyen halálos végű baleset van évente.

Apahiány. Erről szól a holland Theater Artemis előadása. Nehezen elmesélhető történet három fivér-ről, akik apjuk egy cetlire írt üzenetét értelmezik: „Gigi! Elmentem a bankba. Vigyázzatok az öcsétekre, Benjaminra!” A helyzet a *Godot-ra várva* alaphelyzete. Az erős báty, a bizonytalan középső testvér és az „apa kedvence” kisöcs egy olasz konyhában ülnek. Tisztelik az apa székét, versenyeznek a távollévő apa szeretetéért. Morricone filmzenéi adnak olaszos fazont a fiúk közötti vetélkedőnek. A *Bizon és fiai* című darab olyan gazdagsággal, kegyetlenséggel mesél a fiúk közötti konfliktusokról, amely lebilincseli a nézőt, és mély emberismeretről tanúskodik. (A rendezőnőnek öt bátyja volt.) Az előadás után helyzetgyakorlatokban mutatták be, káromkodással, a zenei csatornákból kölcsönzött külsővel és modorban,

milyen érzelemgazdag emberi helyzetek teremthetők ezekkel az eszközökkel. Művészi felelősségüket jellemzi, hogy kegyetlen pontossággal általános emberi kérdésekre keresik a választ.

Az elveszett apa egy német „beszélgető színházi” előadásban is főszereplő. Stefan Küntz tapasztalatokban gazdag dramaturg és rendező. Mint színész, nehezen birkózik az angol nyelvi közeggel. Mégis az általa feldolgozott norvég mesében sok-sok variációs lehetőséget teremt a gyerekekkel való beszélgetések és a dramatizált játék során, hogy megválaszolja azt az egyszerűnek tűnő kérdést: miért van szükség a apára? Van-e olyan dolog, amit a mama nem tud egyedül is egy gyerek számára megteremteni?

A Tromsøben látott *táncszínházak* kevesebb szóval, mégis nagy érzelmi hőfokon szólnak a gyerekközönséghez.

Birgitta Egerblack svéd rendező közönségtalálkozóján közös improvizációval bizonyította, hogy nála a lelkiállapot mindig fizikai cselekvések következményeként jelenik meg. A mozgássorokból áradó energia hitelesíti a játékot. *A titkos szoba* című előadásában fiúk és lányok vonulnak fel s alá, mint az iskolában. Egy-egy mozgás végighömpölyög a csoporton, ha valaki abbahagyja, új játék kezdődik. Utánozzák egymást, utánozzák a felnőtteket. Tánciskola. Minden szereplő ismerős. A felnőtté válás pillanatai, a sikeres női és férfi minták első erőpróbáinak vagyunk szemtanúi. A monológok éppen aktuális érzésekről tudósítanak, a zene az érzelmi állapotot magasabb dimenzióba emeli. Furcsa mozgásszínház ez, a szöveg egyenrangúan fontos elem, de csak magyarázza, nem teremt a helyzeteket. Egy szülői veszekedés után este magára marad egy kislány. Álmodik. A veszekedésnél egymáshoz dobált, ottmaradt cipők közül felvesz egyet a mesebeli királyfi, rápróbálja a mesebeli hercegnőre: túl kicsi. Egy rút boszorkány jön. Órá illik a cipő. Boldog-taszító egymásra találás; a szép hercegnő sír. A rút boszorka megszépül, a hercegből béka lesz, ekkor mindkét álombeli nő undorral fordul el tőle. Összekeverednek a mesék.

A csoportos jelenetek során egyéni álmokból és félelmekből magukra találó fiatalokról szól a játék. A vég szívbemarkoló. A díszlet hátsó fala lehull: kis fülkéket látunk. Mindegyikben egy-egy szereplő. Az egyik vécn ül, a másik számítógépezik, a harmadik zenét hallgat. Ülnek a titkos szobákban, ahol egyedül, önmaguk lehetnek. Az egész egy kicsit rémítő. Nagyon izgulunk értük, milyen felnőtt lesz belőlük? Talán jobbak, mint mi?

Norvég és kanadai mozgásszínházak is színvonalas és érdekes előadásokkal jelentkeztek. Előbbiben három színész helyzetgyakorlatait láthattam levegőről, levegővel, a másikkban egy bölény és egy kolibri történetét játszották el. Ebben az előadásban is fontos szerepet játszik a szöveg, de igazán a sok humorról és emberismeretről tanúskodó mozgás jellemzi a szereplőket.

Nem titkolom, a kolibri láttán (egy filigrán balerina játszotta a szerepet) megdobbant a szívem, mert eszembe juttatta, hogy pesti rokona, a Kolibri Színház is a siker reményében szerepelhetett volna ezen a találkozón...

Sok éve a gyerekszínházi fesztiválok megérdemelt sztárja az egyszemélyes belga „esernyő-színház”. Főszereplője, Ray Nusselein tudja a titkot, hogyan lehet elvarázsolni a gyerekközönséget. Furcsa módon lefelé építkezik. Halkan kezd, aztán közelebb lép és még csendesebben folytatja a beszélgetést. Kezében a tárgyak átváltoznak. Gyermeki tekintete rácsodálkozik akár egy öv megkötésének csodájára is. A csomó egyik hurkából pillangó lesz, igen, a másik felét is meg kéne kötni, és íme, kész a pillangó másik szárnya is, kész a csomó.

A nyolcadik napon című teremtésről filozofáló játékban van még egy szereplő: ő játssza a Teremtőt. Így ketten klasszikus bohócpárost alkotnak. Ray Nusselein az előadás előtt a várakozó nézőket félretolva a földön kutat: keresi a darab végét. A különös színházterembe lépve meglátjuk az alvó Teremtőt. Mellette Nusselein suttogva meséli el, mi történt a teremtés első hét napján. Összehordott tárgyak halmozására mutat, ez a „Káosz”. Együtt várjuk, ha felébred, mit alkot ezekből a Teremtő. *Igazi gyerekszínház. Igazi bábszínház*, bár nincs benne báb, de a tárgyakhoz való viszonya a Kolibri Színház előadásai-ból Bodnár Zoltánt (A boldog hercegenben) vagy Bán Jánost (a Kukacmatyiban) juttatja eszembe. Mindhárman ismerik a gyermeki tekintet átváltoztató képességet, életet adnak holt tárgyaknak, teljes művészi koncentrációval játszanak, mint egy igazi gyerek. Tromsøben senki sem akarja műfaji korlátok közé szorítani a játékot, senki nem vitatkozik a magyar kritikusok számára még ma is alapvető kérdésen, mi az, amit látunk: igazi gyerekszínház vagy igazi bábszínház?

Természetesen nem hiányozhattak a *klasszikus mesefeldolgozások* sem. Ezek játékidője általában túllépte a fesztiválok ma már elvárt 50 perces hosszúságot, de ezek tükrözték legjobban a hétköznapi gyerekszínházi gyakorlatot.

Ezek közül kimagaslott a brémai gyerekszínház *Katica avagy a tűzpróba* című előadása. Heinrich von Kleist drámájának gyerekszínházi adaptációját négy színész és egy ütőhangszeres művész játszotta. Jó példát mutatott arra, hogyan lehet klasszikus drámákat az eredeti mondanivaló sérülése nélkül közelebb vinni a gyerekközönséghez. Úgy gondolom, a magyar gyerekszínháznak nincs mit szégyenkeznie, de van mit tanulnia a látottakból.

Kép nappal a konferencia után Bécsben, a német nyelvterület és a kelet-európai gyerekszínházak fesztiválján végre nekünk is módunkban állt bemutatni tudásunkat. Bán János a *Kukacmatyi* című előadásban remekelt. Minden érzékszerve reagált a közönségre, miközben lefegyverző virtuozitással játszotta a mesét a magányos öregúr és Kukacmatyi barátságáról. A nézők, a gyerekek és a színházi szakemberek felállva ünnepelték. Nem értették, miért nem szerepelt a darab Tromsø-ben, ahol szerintük a legjobbak között lett volna a helye.

Talán majd legközelebb. Dél-Koreában.

Egy magyar marslakó színházi sétái Svédországban

Novák János

A kifejezést Eric Berne-től kölcsönöztem. Az ő marslakója nyelvtudás és előképzettség nélkül is érti a szülői veszekedések igazi üzenetét. Mivel svédországi tanulmányutamra az ő *Sorskönyv*-ét vittem magammal, adódik az összehasonlítás, magyar marslakóként, előzetes felkészülés és nyelvtudás nélkül is boldog részese lehettem *Stockholm* és *Göteborg* színházi hétköznapijainak. A január 11-25. között látott 20 előadás, próbák és beszélgetések nélkülözték ugyan a fesztiválokra jellemző exkluzivitást, de az Operában a prózai, zenés, gyerek és táncszínházi előadásokon, kabarén és „levesszínházi” pódium műsorokon – a gazdasági nehézségeket épphogy csak megsejtő – virágzó, jeles társulatokat, kitűnő alakításokat és a magas jegyárak ellenére a telt házakat mutató „hétköznapi” előadásokat láthattam.

Január lévén még az előző félév nagy sikereit játszották. Nagy bánatomra a Kalmar-i Byteatern és a több gyerekelőadást is országszerte turnéztató Riksteater (svéd birodalmi színház) épp szünetelt, de hála a Riksteater dramaturgjának, Torbjörn Hjelmnek, színházában megnézhettem egy gyerekdarab próbáját és magammal hoztam vagy 10 gyerekelőadás szövegekönyvét. Ezzel részben teljesítettem eredeti küldetésem, hiszen tanulmányutam során elsősorban a *svéd gyerekszínházakra* voltam kíváncsi.

12 évvel ezelőtt Pogány Jutkával és Korcsmáros Gyurival hármásban beutaztuk Svédországot és a gyerekelőadások olyan sokszínű, változatos, vezető művészek által írt, játszott és rendezett gazdag kínálatát láthattuk, ami már akkor is irigylésre méltó volt.

Pár év múlva a Kolibri Színház megalakulásakor a svéd példa nyomán hoztuk létre gyerekszobaszínházunkat a Kolibri Fészket, és egy svéd darab bemutatójával, a *Kukacmatyi*-val alapoztuk meg az itteni repertoárt.

Úgy gondoltam, ennyi év után izgalmas lehet megnézni, ma vajon mit csinálnak a példaképek.

A svédkek gyermekek iránti tisztelete, érdeklődése azóta sem csökkent.

A húsz koronásról Selma Lagerlöf és mesehőse, Nils Holgersson néz ránk. Másik klasszikus meseírójuknak, Astrid Lindgrennek állandó kiállítóterme van Stockholmban (Junibacken), ahol mesehősei között játszhatnak a gyerekek.